

PANEL

Druhá šance: Od invaze k respektu Proměna etiky konzervace textilu na příkladu tzv. příkrovu sv. Václava

Second Chance: From Invasion to Respect
The Transformation of Textile Conservation Ethics
as Exemplified by the So-Called St. Wenceslas Cover

Pavλίna Koubová

Klíčová slova:

Historie konzervování textilu | restaurování textilu |
etika konzervování | textilie z hrobu sv. Václava

Keywords:

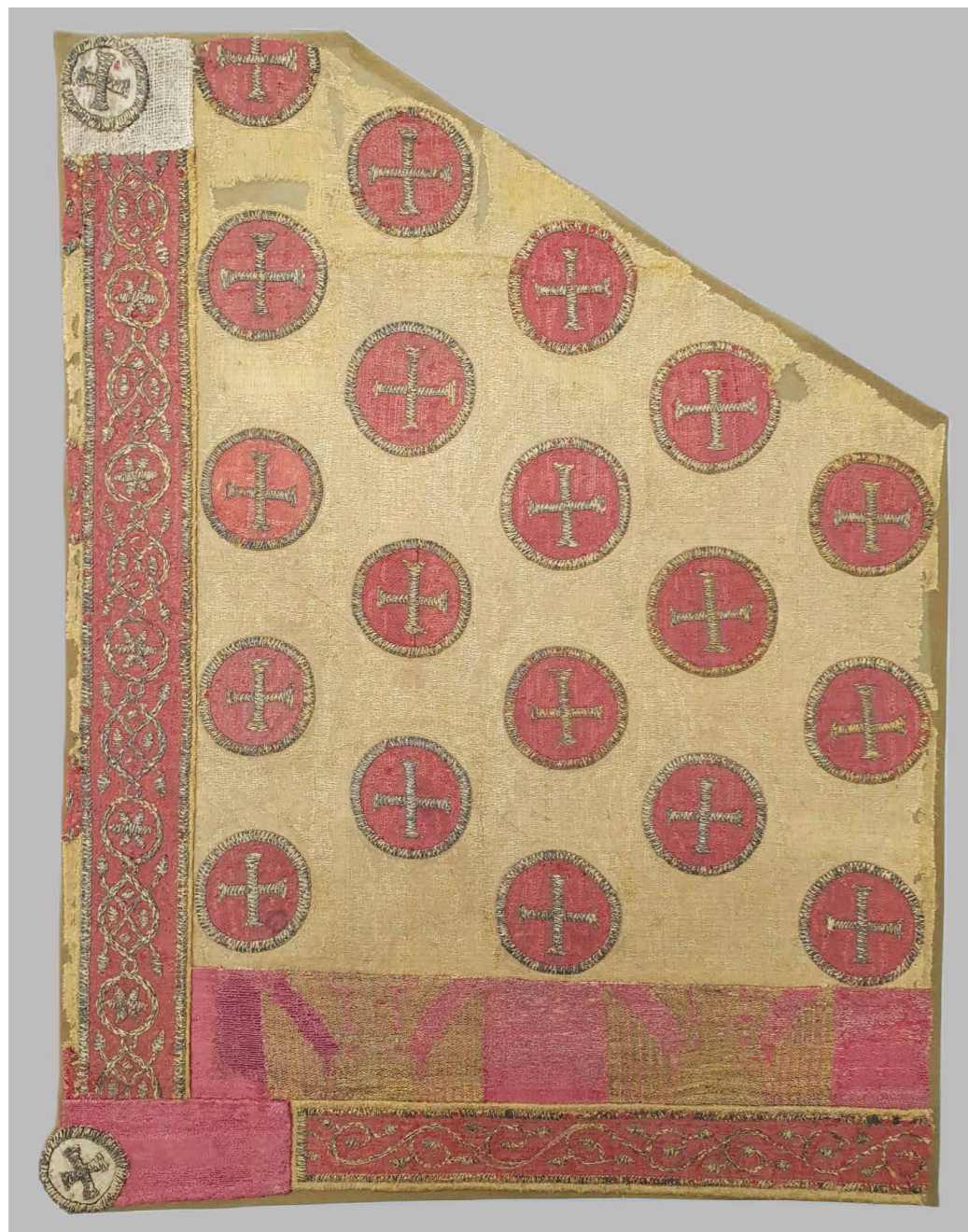
History of textile conservation | textile restoration |
conservation ethics | textiles from the tomb of St. Wenceslas

Tento článek, zaměřený na problematiku konzervace a rekonzervace historických textilií, představuje případovou studii příkrovu sv. Václava (MMP H001411), pravděpodobně nejstarší středověkou textilií z tzv. Svatováclavských textilií, nyní ve sbírkách Muzea hlavního města Prahy. Úvodní část se věnuje obecným výzvám, kterým čelila konzervace textilních předmětů ve druhé polovině 20. století, charakterizované omezenými technologickými možnostmi a specifickým chápáním etiky restaurování. Často preferované, invazivní a dnes již překonané metody vedly v následujícím období k řadě komplikací, které vyžadují kritické zhodnocení a změnu přístupu. Jádrem příspěvku se soustředí na textilií z hrobu sv. Václava, jako typický příklad takto konzervovaného díla. Na základě dochované restaurátorské zprávy je detailně popsán původní stav předmětu, a především restaurátorský zásah provedený v 70. letech 20. století. Analýza tohoto zásahu odhaluje rizika spojená s použitím nevhodných technologických postupů nebo prostředků, čímž docházelo ke ztrátě autenticity a v některých případech i k trvalému poškození textilie. Následuje kapitola věnovaná průzkumům a analýzám provedeným na pokrývce. Získaná data poskytují zásadní informace o stavu původního materiálu a interakci s dříve použitými konzervačními prostředky, což je klíčové pro formulaci budoucích kroků. Na základě zjištěných poznatků jsou prezentovány a kriticky hodnoceny varianty rekonzervace. Jedním z faktorů, které ovlivnily vývoj konzervování v Československu, byl vznik specializovaných konzervátorských a technologických pracovišť. Kapitola předkládá jejich stručný výčet, věnuje se vývoji etiky konzervace textilu od přístupů 20. století po současné trendy zdůrazňující reverzibilitu, minimální intervenci, respekt k historické celistvosti a udržitelnost. Závěr článku shrnuje doporučení pro přístup k problematice konzervovaných předmětů a klade důraz na mezioborovou spolupráci, pečlivou dokumentaci a nutnost volby řešení, které bude udržitelné pro budoucí generace.

This article, focusing on the issues of conservation and re-conservation of historic textiles, presents a case study of the St Wenceslas shroud (MMP H001411). This object is likely the oldest medieval textile within the so-called 'St Wenceslas Textiles' collection, currently held by the City of Prague Museum. The introductory section examines the general challenges faced in textile conservation during the second half of the 20th century, a period characterised by limited technological resources and specific ethical approaches to restoration. The frequent preference for invasive and now-obsolete methods led to a series of complications that necessitate critical reassessment and a shift in methodology. The core of the paper focuses on the textile from the tomb of St Wenceslas as a representative example of a work conserved in this manner. Drawing on surviving restoration reports, the original state of the object is described in detail, with particular emphasis on the intervention carried out in the 1970s. Analysis of this intervention reveals the risks associated with the use of unsuitable technological processes or agents, which resulted in a loss of authenticity and, in certain instances, permanent damage to the fabric. A subsequent chapter is devoted to the surveys and analyses performed on the shroud. The data obtained provide essential information regarding the condition of the original material and its interaction with previously applied conservation substances, which is vital for the formulation of future procedures. Based on these findings, various re-conservation options are presented and critically evaluated. One factor that influenced the development of conservation in Czechoslovakia was the establishment of specialised conservation and technological departments. This chapter provides a brief overview of these institutions and traces the evolution of textile conservation ethics, from 20th-century approaches to contemporary trends emphasising reversibility, minimal intervention, respect for historical integrity, and sustainability. The primary objective is to highlight the importance of identifying previous interventions and uncovering their inherent risks. In conclusion, recommendations for the treatment of problematic objects are summarised, stressing the need for interdisciplinary cooperation, meticulous documentation, and the selection of solutions that remain sustainable for future generations.

Úvod

V článku je pozornost věnována zhodnocení restaurátorského zásahu na přikrovu hrobu svatého Václava, který byl proveden v 70. letech 20. století. Tehdejší postupy jsou srovnávány s výsledky nového textilně-technologického rozboru, během něhož bylo určeno materiálové složení vláken a typy vazeb. Porovnáním obou přístupů jsou odhaleny jejich přednosti i nedostatky. Zároveň je ukázáno, jak dnešní podrobné rozборы napomáhají k hlubšímu porozumění památce a k přesnějšímu určení jejího původu.

Obr. 1 MMP i. č.: 1411; Současný stav fragmentu. [PK]

► Obr. 2 MMP i. č.: 1411; Stav před restaurováním. [MV]

►► Obr. 3 MMP i. č.: 1411; Demontáž předmětu během restaurování. [MV]

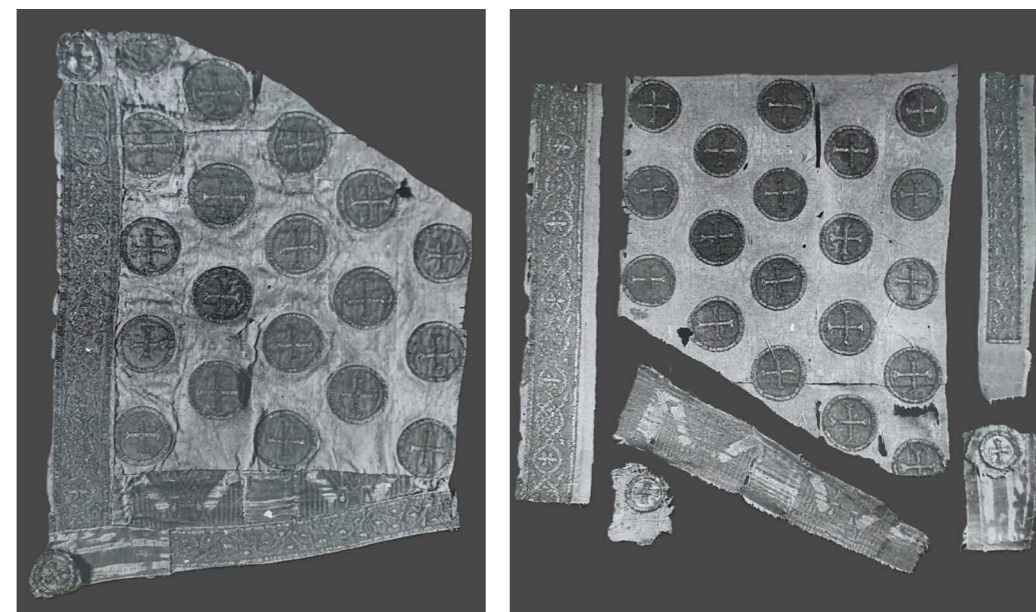
Přikrov Sv. Václava jako případová studie – popis předmětu a historie restaurátorských zásahů

Typickým příkladem takto konzervovaného předmětu je tzv. přikrov sv. Václava (Obr. 1), nejstarší historická textilie ve sbírkách Muzea hlavního města Prahy a zároveň historicky i umělecky jeden z nejcennějších sbírkových předmětů. Fragment je typickým dokladem staršího invazivního restaurátorského zásahu. Nejstarší dochované fotografie předmětu jsou z doby před restaurováním v 70. letech minulého století. Fragment je složen z několika dílů různých tkanin, dle muzejní databáze jde velmi pravděpodobně o tkaninu byzantského původu. Akvizici předmětu popsala Nina Bažantová v roce 1996.¹ Základ tvoří tkanina zlaté barvy, na ní je aplikováno 19 kruhových medailonů lemovaných dracounem stříbrné barvy, uprostřed každého medailonu je řecký kříž zakončený patkami, vyšitý stejným dracounem. Medailony jsou z tmavě červené tkaniny. Na dvou stranách jsou po obvodu přišité dva pásy červené tkaniny, pásy jsou zdobeny florálním motivem s rozvilinami, výšivka je provedena dracounem odlišného charakteru. Ve dvou dochovaných rozích jsou dva kruhové medailony s křížkem.

Podklad medailonů je ušit z bílé tkaniny s hustou dostavou a složitou vazbou, výšivka je dracounová. Tkaniny, na kterých jsou medailony aplikované, se liší, jedna je tmavě červená, nevrzorovaná, druhou tvoří velmi hrubé bílé plátno. Plochu fragmentu doplňuje na spodním okraji pruh tmavě červené tkaniny s dvěma vytkanými „zlatými“ orlicemi. Tkanina je tkána složitou vazbou, přičemž motiv orlic je velmi detailní. Dochované partie byly během restaurátorského zásahu hustě prošité, poškozená místa byla dovyšita do původní vazby, takže určení vazeb bylo velmi obtížné.

Restaurátorský zásah ze 70. let

Na základě dochované restaurátorské zprávy ze 70. let 20. století známe původní podobu fragmentu (Obr. 2), také víme, že byl předmět při restaurování demontován na jednotlivé části (Obr. 3), poté byla každá část vyprána a ošetřena přípravkem Retardon a zpevněna disperzí Sokrat. Dále byla textilie přichycena na dobarvenou hedvábnou organzu, poškozená místa byla zpevněna metodou šité skeletáže, přičemž rozestup mezi jednotlivými stehy byl průměrně 1 mm. Místa s vypadanou vazbou byla dovyšita, takže rozdíl mezi originálem a novým materiálem není možné přesně stanovit. Zvláštní pozornost věnovala restaurátorka rekonstrukci „zlatých“ orlic.

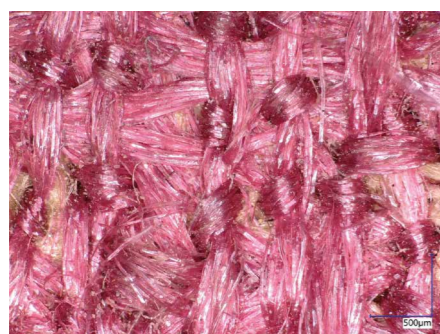
1 Předmět byl získán do sbírek Muzea hlavního města Prahy z pozůstalosti sběratele F. Skřejšovského.

Současný stav

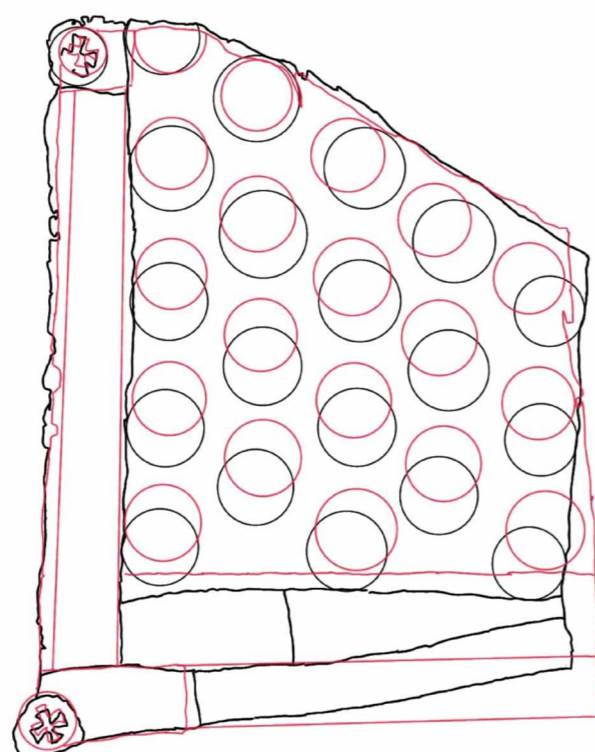
Analýza restaurátorského zásahu odhaluje rizika spojená s použitím problematických prostředků a jejich nedostatečné odstranění z textilií. Aplikací disperzních prostředků došlo k nežádoucímu ztvrdnutí vláken, rezidua disperze jsou patrná na mikroskopických snímcích (Obr. 4). Během zásahu došlo ke změně původního tvaru a k odstranění originálních švů (Obr. 6), na snímku je černou linkou zachycen původní tvar fragmentu před konzervací a červenou linkou současný stav. Velmi hustá šitá skeletáž znemožnila odlišit původní materiál od novějších zásahů (Obr. 5).

Obr. 4 Disperzní film na povrchu vláken. [PK]

Obr. 5 Stav tkaniny po restaurování. [PK]

Obr. 6 Nákres původního a současného tvaru fragmentu. [PK]

— původní tvar fragmentu před konzervací
— současný stav

Obr. 7 Bílý medailon – samitum. [PK]

Obr. 8 Červené hedvábí – samitum. [PK]

Průzkumy a analýzy a závěry, které z nich plynou

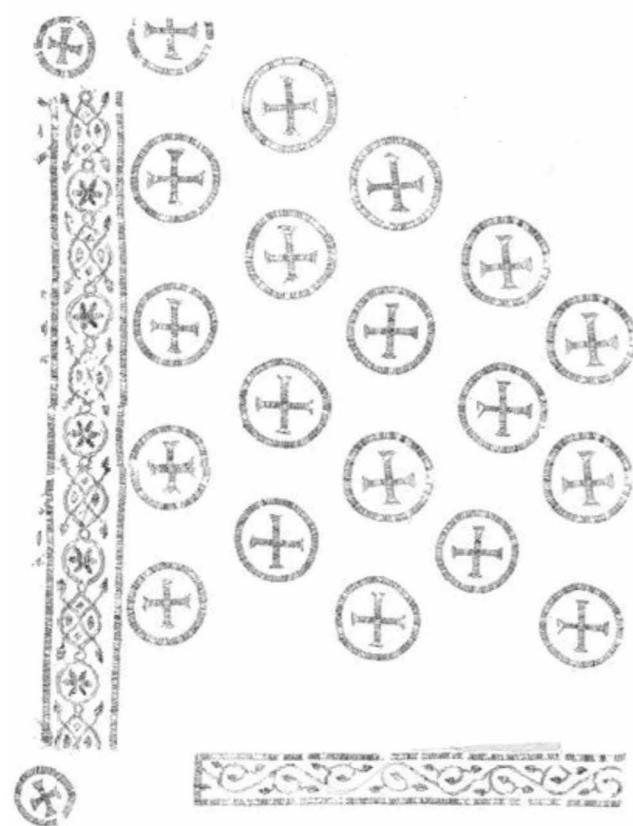
V roce 2026 bude fragment zapůjčen Národnímu muzeu, proto bylo rozhodnuto o upravení adjustace předmětu, při té příležitosti byl proveden průzkum stavu předmětu a textilně-technologický rozbor. Obsahem průzkumu byla USB mikroskopie zaměřená na vazby a stav tkaniny, mikroskopie vláken, RTG snímky, XRF analýza a FTIR, tyto pokročilé metody umožnily podrobněji specifikovat použité materiály a technologie výroby. Výsledky průzkumu poskytly nový pohled na materiálové složení a postupy výroby, což přispívá k bližšímu určení původu tkaniny. Výsledky průzkumu byly komparovány s publikovanou prací Niny Bažantové²¹. Mikroskopický průzkum provedený na mikroskopu Kyence (Kyence VHX 5000) stanovil typy vláken i typy vazeb (Obr. 7, 8). Všechna odebraná vlákna byla určena jako hedvábí. Výjimku tvoří bílé plátno s řídkou dostavou určené jako bavlna. Určení vláken bylo potvrzeno metodou FT-IR (v režimu ATR) v technologické laboratoři Muzea hlavního města Prahy.

Tab. 1 Určení typu vazeb

Určení typu vazeb		
tkanina	typ vazby	materiál a zákrut
Zlatá podkladová	Samitum: $K\frac{1}{2}$ ↗	Základní osnova: žluté hedvábí, Z Výplňková osnova: žluté hedvábí, Z Útek: žluté hedvábí, 0
Červený medailon	Samitum: $K\frac{1}{2}$ ↖	Základní osnova: červené hedvábí, Z Výplňková osnova: červené hedvábí, Z Útek: červené hedvábí, 0
Červený pruh	Samitum: $K\frac{1}{2}$ ↗	Základní osnova: žluté hedvábí, Z Výplňková osnova: žluté hedvábí, Z Útek základní: červené hedvábí, 0
Červený vyšívaný pruh	Samitum: $K\frac{1}{2}$ ↗	Základní osnova: červené hedvábí, Z Výplňková osnova: červené hedvábí, Z Útek: červené hedvábí, 0
Červený pruh s orlicemi	Samitum: $K\frac{1}{2}$ ↗	Základní osnova: žluté hedvábí, Z Výplňková osnova: žluté hedvábí, Z Útek základní: červené hedvábí, 0 Útek vzorový: zlacené živočišné membrány
Bílý pruh	plátno	Osnova: bavlna, Z Útek: bavlna, Z
Bílý medailon	Samitum: $K\frac{1}{2}$ ↖	Základní osnova: bílé hedvábí, 0 Výplňková osnova: žluté hedvábí, Z Útek: bílé hedvábí, 0

²¹ Článek se zabývá textiliemi z hrobu sv. Václava, včetně katalogu tkanin s textilně-technologickým rozbohem. BAŽANTOVÁ, N., *Svatováclavské textilní relikvie*, In: *Listy filologické / Folia philologica*, 1996, Vol. 119, No. ¼, 1996, s. 19–51.

Rentgenová analýza¹³¹ umožnila přesnou lokalizaci všech ploch vyšitých kovovými nitěmi. Zkoumání potvrdilo, že pruh s vytkaným motivem orlic neobsahuje žádné kovové prvky (viz Obr. 9, 10). Následná technologická analýza zlacených organických proužků zasazuje zkoumaný fragment do kontextu luxusní textilní produkce širší oblasti orientální provenience. Podobné kovové nitě z pokovené živočišné membrány popisuje Helena Březinová u jednoho fragmentu z odpadních vrstev z Nového Města pražského¹⁴¹. Všechny zkoumané kovové nitě jsou tvořeny hedvábnou textilní duší ovinutou kovovou – zlacenou stříbrnou – lamelou, v případě motivu orlic tvoří základ také hedvábná příze a nosný materiál zlacená lamela organického původu – s největší pravděpodobností se jedná o živočišnou membránu. Vzhledem ke kompaktnosti vzoru po konzervaci však nebylo možné odebrat vzorky pro materiálovou analýzu membrány. Kovové nitě s textilní duší jsou stříbrné, v některých místech se zachovala vrstva zlacení. Lamely organického původu jsou zlacené¹⁵¹. Analýzy prokázaly materiálové složení vláken a pomohly určit typy většiny vazeb. Celoplošné podložení ovšem znemožnilo přístup k rubu originálu, takže nebylo možné popsat stopy po původním sesazení, přišli jsme tak o možnost rekonstrukce sesazení jednotlivých fragmentů. Po provedení průzkumu byl fragment vyjmut z papírové pasparty, poté byla podkladová organza založena po obvodu, tím bylo odstraněno přílišné pnutí tkaniny. Upravený fragment byl uložen do tvarovaného lůžka, vyrobeného z několika vrstev nekyselého kartonu a potaženého vlasovou tkaninou. Celá adjustace byla vložena do dřevěného zaskleného rámu vyrobeného na míru.

Obr. 9 RTG snímek [ŠM]

Obr. 10 Detail zlacené živočišné membrány s hedvábnou duší. [PK]

- 3 Měřeno přístrojem FT-IR v ATR režimu, rozlišení 4 cm⁻¹, počet akumulovaných spekter 32 na přístroji Nicolet is50.
- 4 BŘEZINOVÁ, Helena; David KOHOUT. *Středověké textilní a barvířské technologie. Soubor textilních fragmentů z odpadních vrstev z Nového Města pražského*. Praha: 2016, s. 143.
- 5 Analýzy byly provedeny v technologické laboratoři Muzea hlavního města Prahy.

Historie hlavních československých institucí, které disponovaly pracovištěm pro konzervování textilu

Zatímco v zahraničí vznikaly specializované laboratoře již v první třetině 20. století, u nás se péče o textilní památky formovala postupně. Počáteční individuální snahy vystřídala po druhé světové válce systematická péče zastřešená významnými muzejními institucemi a organizacemi. Celé sledované období provázelo fungování podniku Dílo spadajícího pod Český fond výtvarných umění. Tento podnik, navzdory složité politické situaci, zajišťoval odborný dohled nad restaurátorskými zásahy prostřednictvím komisí, v nichž zasedali erudovaní odborníci z předních institucí, jako byli Emanuel Poche či Zoroslava Drobná. V archívech se dochovalo velké množství dokumentace, jež dokládá průběh a hodnocení těchto prací.¹⁶¹ Klíčovou rolí v rozvoji oboru hrálo Muzeum hlavního města Prahy. Ačkoliv první zmínky o pozici konzervátora sahají do 19. století, systematické budování dílny zaměřené na textil, kov a dřevo započalo v roce 1965. Pracoviště se postupně stalo jedním z nejmodernějších v zemi, v 70. letech disponovalo i RTG zařízením.¹⁷¹ Významnou institucí bylo rovněž Uměleckopřemyslové muzeum v Praze, které od 60. let zaměstnávalo vlastní restaurátorky textilu, mezi nimiž vynikala Marie Štěpánková-Moudrá. Instituce kombinovala práci interních zaměstnanců se zadáváním náročnějších zakázek externistům.¹⁸¹ Zásadním mezníkem bylo v roce 1980 založení Státních restaurátorských ateliérů (StRA) pod vedením Ludvíka Losose. Toto pracoviště, financované Ministerstvem kultury, se soustředilo na výzkumnou činnost v oblasti chemických prostředků a technologií, jako byly tenzidy či využití gama záření pro dezinfekci.⁹¹ StRA realizovaly prestižní zakázky pro instituce napříč celým Československem a spolupracovaly na restaurování nejvýznamnějších památek.¹⁰¹ Národní muzeum navázalo na tradici konzervátorských dílen založených již v roce 1923 Albínem Stockým. V poválečném období zde vznikla Výzkumná chemická laboratoř a muzeum se stalo centrem pro sdílení zkušeností prostřednictvím odborných porad a výstav zaměřených na konzervaci.¹²¹ Na Moravě působilo Moravské zemské muzeum, které přispívalo k edukaci v oboru pořádáním kurzů pro konzervátory. V jeho dokumentaci lze nalézt cenné záznamy o prostředcích používaných při restaurování textilu.¹²² Slezské zemské muzeum v Opavě, jako nejstarší muzeum v republice, muselo po roce 1945 obnovit své sbírky zničené požárem. Péči o textil zde dlouhodobě zajišťovala konzervátorka Herta Orlíková, přičemž muzeum využívalo i spolupráce s externími subjekty.¹³¹ Na Slovensku se vývoj koncentroval kolem Slovenského národního muzea. Instituce prošla složitým vývojem slučování muzeí v Martině a Bratislavě. Významným impulsem pro její rozvoj bylo v 60. letech získání prostor na Bratislavském hradě, kam se přesunula část odborných pracovišť.¹⁴¹ Síť československých muzeí doplňovala řada regionálních muzeí, jejichž úroveň péče o textil byla závislá na personálních a finančních možnostech.

- 6 ŘÍHOVÁ, V.; KŘENKOVÁ, Z., *Metodika archivního průzkumu uměleckých děl druhé poloviny 20. století ve veřejném prostoru*. Praha: 2018.
- 7 DROZENOVÁ, Jindřiška. Historie a současnost konzervování v Muzeu hlavního města Prahy, In: *Fórum pro konzervátory-restaurátory*, Brno: 2018, s. 109–111.
- 8 *Restaurování a konzervování textilu ze sbírky UPM* [online]. Dostupné z: <https://www.upm.cz/restaurovani-a-konzervovani-textilu-ze-sbirky-upm/> [cit. 07.06.2021].
- 9 KUŽELOVÁ, Zdeňka. *Rozhovor*. Brno: březen 2021. Rozhovor vedl: Pavlína Koubová. Zvukový záznam uložen v soukromém archívu tazatele.
- 10 BAŽANTOVÁ, Nina. K problému archeologického textilu, in: *Sborník restaurátorských prací 2–3*, Praha: 1986, s. 11.
- 11 ŠTĚPÁNEK, Ivo. *Konzervátor-restaurátor a preparátor ve vývoji společnosti*. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Katedra muzeologie, 1993, s. 26–34. Závěrečná práce.
- 12 NEKUDA, Vladimír. *150 let Moravského zemského muzea v Brně*, Brno: Československá akademie věd, 1972, s. 45.
- 13 *Historie Slezského zemského muzea* [online]. Opava: Slezské zemské muzeum, [cit. 2021-06-07].
- 14 PODUŠELOVÁ, Gabriela a kol. *Slovenské národné múzeum*. Bratislava: SNM, 2013.

Vývoj konzervace textilu z pohledu etiky

Konzervace textilních předmětů v druhé polovině 20. století byla formována omezenými technologickými možnostmi a dobovým pojetím restaurátorské etiky. Teoretická báze oboru se opírala především o podněty vídeňské školy dějin umění, z níž vzešly dva dominantní přístupy: analytický a syntetický. Navzdory odlišnostem se oba směry shodovaly na principu minimálního zásahu, což zásadně ovlivnilo formování československé školy moderního restaurování. Kvalitativní zlom v oboru nastal s integrací technologických laboratoří přímo do konzervátorských pracovišť. Tato institucionální změna přenesla těžiště odborné péče směrem k exaktnímu průzkumu a materiálovým analýzám. Studium interakcí mezi předmětem a jeho okolím potvrdilo klíčový vliv podmínek uložení na stav památky, to dalo přímý podnět k rozvoji preventivní konzervace. Profese konzervátora prošla značným vývojem, zpočátku byli do těchto pozic dosazováni převážně historikové, chemici, přírodovědci nebo absolventi uměleckých škol.¹⁵¹ Přes to, že pracoviště zpracovávala vlastní výzkum, byla omezena politickou situací, která znemožňovala porovnat vlastní výsledky se znalostmi zahraničních institucí. To mělo za následek zpomalení vývoje.¹⁶¹ Radikalita zásahů neplynula z neznalosti nebo nešikovnosti, ale z přesvědčení, že má být předmět uchován pro další generace ve své původní podobě, cílem takového zásahu bylo navrátit předmětu vzhled v době vzniku. Často preferované, invazivní a dnes již překonané metody, jako byla nepřiměřená demontáž, neopodstatněné nebo nepodložené doplňování či nahrazování jednotlivých částí či použití nevhodných chemických prostředků, vedly v následujícím období k řadě komplikací, které si vyžádaly kritické zhodnocení a změnu přístupu. Výborným příkladem je konzervace fragmentu textilie z hrobu sv. Václava, jak bylo zmíněno v popisu restaurátorského zásahu ze 70. let. Po demontáži tkaniny na jednotlivé části byly fragmenty vyprány prostředkem Retardon (anionaktivní detergent, výrobce: Východočeské chemické závody, n. p. Syntezia, závod Draslavka, Kolín). Poté byl aplikován avivážní prostředek Syntamin, cílem aplikace avivážních prostředků bylo zvláčnění textilie. Aplikovaly se formou závěrečné prací lázně. Nevýhodou byla neznalost dlouhodobých účinků. Dnes víme, že může vlivem degradace vznikat kyselé prostředí, u některých aviváží dochází k vytvoření lepivého filmu na povrchu tkaniny, to vede k nadměrnému zachytávání prachových polutantů. V závěrečné fázi restaurátorského zásahu byl aplikován vodný roztok akrylátové disperze Sokrat. Šlo o jeden z nejrozšířenějších prostředků ke konsolidaci historických předmětů. V tehdejší Československu byl Sokrat považován za progresivní prostředek, užíval se ke konsolidaci křehkých, především archeologických, textilií nebo k celoplošnému podlepení poškozených tkanin. Aplikací disperze se zabránilo dalšímu rozpadu textilie, ale textil po aplikaci ztrácel svou přirozenou splývavost a omak. Dnes víme, že některé disperze vlivem UV záření a oxidace degradují, žloutnou a síťují, takže se původně vodou ředitelný film stává nerozpustným. Rekonzervace je v takových případech v podstatě nemožná. Zkoumány byly možnosti rozvolnění disperzního filmu ve vodní lázni, případně v silných organických rozpouštědlech. U obou způsobů dochází buď k poškození, nebo k nadměrnému vysušení zkřehklých vláken. Jiřina Matějková uvádí ve svém příspěvku z roku 1959: „Jestliže hovoříme o konzervaci tkaniny, máme na mysli v první řadě vytvoření tenkého ochranného filmu na jejím povrchu, jehož hlavní význam je v tom, že tkaninu zpevní, zabrání lámání vláken, usazování špíny a v neposlední řadě i omezí pronikání vodních a jiných par a plynů.“¹⁷¹ Z textu je patrné odlišné chápání restaurátorských zásahů. Studium velkého množství restaurátorských zpráv z období 2. poloviny 20. století nedovoluje generalizovat přístup k restaurování textilu. Vždy záleželo

na zadání zadavatele a na erudici restaurátorky. Některé restaurátorské zásahy doslova předběhly svou dobu. Krásným příkladem je citace ze zprávy k restaurování Třeboňského antependia z kontrolního dne během restaurování: „Na výslovné přání investora i komise bylo přísně dbáno, aby nebylo k výšivce nic přidáno. Nebyl tu tedy přidán žádný rekonstrukční zásah. Pouze bylo velmi bedlivě dbáno, aby ani nepatrný zbytek původní výšivky a látek nebyl odstraněn.“

Závěr

Radikální restaurování mezi 50. a 80. lety 20. století, rozšířené nejen ve státech bývalého komunistického bloku, ale i v předních institucích západní Evropy, jako Louvre či Victoria & Albert Museum, bylo motivováno snahou o navrácení předmětů do jejich, často hypotetické, původní podoby, což však vedlo k nevratné ztrátě autenticity. Článek vedle sebe klade způsob konzervace z minulých let a současný přístup a popisuje výhody a nevýhody těchto postupů a dochází k závěru, že přijatelným východiskem je příklon směrem k preventivní konzervaci, důsledné dokumentaci, použití reversibilních postupů i prostředků, jakožto prioritám budoucího vývoje oboru.

Zdroje

BAŽANTOVÁ, Nina. Svatováclavské textilní relikvie. In: *Listy filologické / Folia philologica*, 1996, Vol. 119, No. ¼, 1996, s. 19–51.

BAŽANTOVÁ, Nina. K problému archeologického textilu. In: *Sborník restaurátorských prací 2–3*, Praha: 1986, s. 11.

BŘEZINOVÁ, Helena; David KOHOUT. *Středověké textilní a barvířské technologie. Soubor textilních fragmentů z odpadních vrstev z Nového Města pražského*. Praha: 2016, s. 143.

DROZENOVÁ, Jindřiška. Historie a současnost konzervování v Muzeu hlavního města Prahy. In: *Fórum pro konzervátory-restaurátory*, Brno: 2018, s. 109–111.

KOUBOVÁ, Pavlína. *Vývoj konzervování a restaurování textilu v 2. polovině 20. století v Československu*. Diplomová práce. Brno: 2021, s. 67–70.

KUŽELOVÁ, Zdeňka. *Rozhovor*. Brno: březen 2021. Rozhovor vedl: Pavlína Koubová. Zvukový záznam uložen v soukromém archivu tazatele.

LESNIAKOVÁ, Petra. *Metodika průzkumů vybraných skupin předmětů uměleckého řemesla*. 2019, s. 80.

LOSOS, Ludvík. *Konzervace muzejních sbírek a její současné problémy*. In: *Muzejní a vlastivědná práce*, ročník VII (77). číslo 1–2. Praha: 1969, s. 47–51.

MATĚJKOVÁ, Jiřina. *Poznámky k některým metodám konzervace středověkých tkanin v Německé demokratické republice*. In: *Muzejní a vlastivědná práce*, ročník VII (77). číslo 1–2. Praha: 1969, s. 72–78.

NEKUDA, Vladimír. *150 let Moravského zemského musea v Brně*, Brno: Československá akademie věd, 1972, s. 45.

Historie Slezského zemského muzea [online]. Opava: Slezské zemské muzeum, [cit. 2021-06-07].

PODUŠELOVÁ, Gabriela a kol. *Slovenské národní muzeum*. Bratislava: SNM, 2013.

Restaurování a konzervování textilu ze sbírky UPM [online]. Dostupné z: <https://www.upm.cz/restaurovani-a-konzervovani-textilu-ze-sbirky-upm/> [cit. 07.06.2021].

ŘÍHOVÁ, V.; KŘENKOVÁ, Z. *Metodika archivního průzkumu uměleckých děl druhé poloviny 20. století ve veřejném prostoru*. Praha: 2018.

ŠTĚPÁNEK, Ivo. *Konzervátor-restaurátor a preparátor ve vývoji společnosti*. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Katedra muzeologie, 1993, s. 26–34. Závěrečná práce.

Autoři fotografií:

[PK] Pavlína Koubová; [ŠM] Štěpán Metelka; [MV] Marie Vorlová

151 KOUBOVÁ, Pavlína. *Vývoj konzervování a restaurování textilu v 2. polovině 20. století v Československu*. Diplomová práce. Brno: 2021, s. 67–70.

161 LOSOS, Ludvík. *Konzervace muzejních sbírek a její současné problémy*. In: *Muzejní a vlastivědná práce*, ročník VII (77). číslo 1–2. Praha: 1969, s. 47–51.

171 MATĚJKOVÁ, Jiřina. *Poznámky k některým metodám konzervace středověkých tkanin v Německé demokratické republice*. In: *Muzejní a vlastivědná práce*, ročník VII (77). číslo 1–2. Praha: 1969, s. 72–78.